

EXAMENSARBETE

Hösten 2005

Lärarytbildningen

Hur bemöts flickor och pojkar i skolan?

En studie av mötet mellan lärare och elever i årskurs 4-5, samt de erfarenheter som gjorts ur ett genusperspektiv

Författare

Emil Jensen

Madelene Månsson

Handledare

Thomas Sörensen

www.hkr.se

Hur bemöts pojkar och flickor i skolan?

En studie av mötet mellan lärare och elever i årskurs 4-5, samt de erfarenheter som gjorts ur ett genusperspektiv

Abstract

Detta arbete syftar till att ta reda på hur könsroller skapas och vidhålls. Genusproblematiken i dagens svenska grundskola undersöks, görs skillnader mellan pojkar och flickor? Det tittas närmare på vad egentligen jämlikhet och jämställdhet innebär och vad styrdokumentet (Lpo 94) tar upp om dessa två begrepp. Elever, i årskurs 5, har intervjuats för att få möjlighet att ge sin syn på könshomogen undervisning. Vidare har två lärare intervjuats för att vi ska få reda på deras bemötande gentemot eleverna. I vår undersökning framkommer det att de studerade lärarna har en uppfattning om att de bemöter alla sina elever lika, resultatet av vår undersökning pekar dock, till viss del, på motsatsen.

Ämnesord: Genus, könshomogen undervisning.

INNEHÅLL

1. Teoretisk utgångspunkt och syfte	5
2. Genusperspektivet och kvinnans underordning.....	6
3.1 Fysiska skillnader mellan pojkar och flickor.....	9
3.2 Medias delaktighet och roll i skapande av könsroller	13
3.3 Läroplanen sett ur ett genusperspektiv	14
4. Definition av orden jämställdhet och jämlikhet	16
5. Idrottsämnet och könshomogen undervisning	18
6. Frågeställning och ytterligare teoretisk reflektion.....	19
7. Observationer av lärare.....	25
8. Intervjuer av lärare.....	26
9. Elevernas syn på könshomogen undervisning	30
10. Diskussion.....	32
11. Sammanfattning.....	33
Referenser	35

1. Teoretisk utgångspunkt och syfte

En central och betydelsefull fråga i vårt samhälle är relationen mellan män och kvinnor. Inte minst har detta visat sig genom framträdandet av *Feministiskt Initiativ* på den svenska politiska scenen. Så här sammanfattar rörelsen sitt politiska program:

Feministiskt initiativ har en vision om en värld där alla människor har samma möjligheter att leva ett fullödigt liv. Så ser verkligheten inte ut idag. Kvinnor är systematiskt underordnade män. Det vill vi ändra på. Feministiskt Initiativ fortsätter den kamp och det arbete som kvinnor under väldigt lång tid utfört för att förbättra sina liv. Ett envist arbete som fortfarande pågår i hem, på arbetsplatser, på gator och torg, i skolor, i litteraturen, i musiken, på teatern och i media. (feministisktinitiativ.se/plattform.php 051010)

Med utgångspunkt i denna nytändning i den feministiska debatten har vi i föreliggande uppsats valt att fördjupa oss i hur könsroller skapas och vidmakthålls i det svenska skolsystemet. På *Feministiskt Initiativs* hemsida kan man också läsa att det "patriarkala samhället tillåter män definiera, diskriminera och underordna kvinnor. Maktordningen mellan kvinnor och män kan se ut på olika sätt och ta sig många uttryck, men den drabbar alltid kvinnor." (feministisktinitiativ.se/ plattform.php 051010) Nu är det inte så att företrädarna för *Feministiskt Initiativ* har hittat på allt detta själva. Det finns en direkt koppling mellan deras politik och feministisk, vetenskaplig teori. Teorin om patriarkatet med dess maktstrukturer som hela tiden gynnar männen är till exempel en grundbult inom den genushistoriska forskningen. (Carlsson Wetterberg, C¹ m.fl)

I inledningen till *Genushistoria – En historiografisk exposé* skriver till exempel Carlsson Wetterberg, C¹ m.fl följande om patriarkatbegreppets inträde i forskningen på 1970-talet:

Kvinnoforskningen hade en nära koppling till den nya kvinnorörelsen. Till skillnad från den första vågens kvinnorörelse i början av 1900-talet, som tog sin utgångspunkt i framförallt den liberala ideologin, där man strävade efter formell jämställdhet, anknöt den andra vågens kvinnorörelse till en socialistisk och radikal samhällskritisk tradition. Det uppstod även en mer fristående feministisk eller radikalfeministisk strömning och teoribildning, vilken dock fick mindre inflytande i svensk forskning. Begreppet patriarkat hör hemma i denna tid av radikal marxistisk och feministisk samhällskritik (Carlsson Wetterberg, C¹, s 5).

Mot bakgrund av de feministiska uttalandena om "patriarkatet" och "maktstrukturer" är det övergripande syftet med uppsatsen att undersöka genusproblematiken i dagens svenska grundskola. En av de frågor som vi skall besvara i denna uppsats är om man gör skillnad mellan pojkar och flickor i den svenska skolan, och om detta i så fall innebär en diskriminering och underordning av flickor.

Är kvinnorna även här – i våra svenska klassrum – "systematiskt underordnade män"? Till denna fråga hör att utreda vad jämlikhet och jämställdhet egentligen innebär och vad som står i styrdokumentet om dessa begrepp? Uppsatsens empiriska del har inriktats mot elever i årskurs 4-5. Inför uppsatsen har två lärare intervjuats i syfte att få reda på dels huruvida de bemöter sina elever lika, dels om eleverna har en jämställd rätt i klassrummet. Vi har också genomfört observationer av hur dessa lärare hanterar genusproblematiken i klassrummet. Dessutom har elever i årskurs 5 intervjuats om sina tankar om könshomogen undervisning för att se om denna undervisningsform kan bidra till att öka jämställdheten.

2. Genusperspektivet och kvinnans underordning

Först skall vi dock i all korthet resonera om själva genusbegreppet och om hur detta har växt fram inom forskningen. Under de senaste 20 åren har ordet "genushistoria" använts i stället för "kvinnohistoria". Anledningen till ordbytet är att både män och kvinnor skall kunna inkluderas för just det de är – nämligen män och kvinnor. Syftet med genusstudier är att ta reda på hur män och kvinnor uppfattas och vad detta får för konsekvenser för dem i deras egenskaper av just man respektive kvinna. Ordet kvinna står inte för en enhet utan står, liksom ordet man, för många olika erfarenheter, klasstillhörigheter och ålderskategorier, vilka skiljer kvinnor från olika kvinnor och män från olika män (Hirdman).

"Kvinnohistoria" berättar om kvinnornas roll i det förflutna och hur deras underordning under män har tagit sig olika uttryck i olika kulturer och på olika platser. I allmänhet har inte kvinnor fått studera, vara verksamma inom handeln eller fått syssla med någon form av politik. Det kunde även skilja så mycket som hälften eller två tredjedelar mellan mannens och kvinnans löner – detta långt in på 1900-talet. Andra saker som skilde könen åt kunde vara mat och mängden av mat män och kvinnor fick på en dag. Männerna fick i allmänhet finare och bättre mat med mer proteiner, kolhydrater och fett. Det finns också historiska idéer om var männen respektive kvinnorna hörde hemma, vad de skulle göra och hur de skulle förhålla sig till varandra. Som till exempel skulle kvinnornas plats vara i hemmet med barnen och männen skulle vara försörjare. Dessa idéer om genus har formats genom till exempel

samhället, olika kulturer, ekonomiska och politiska förhållanden. Det finns alltså flera olika sätt som man kan förklara genusskillnader i historien med (Hirdman).

Fram till och med renässansen ansågs kvinnor sakna omdöme och förstånd, vara svagsinta, nyckfulla, förföriska och ofta helt enkelt onda. Av denna anledning hade de inte heller något att säga till om när det handlade om politik. Men vissa undantag har gjorts, till exempel Kleopatra, som var drottning i det hellenistiska Egypten och Kristina som var drottning i Sverige på 1600-talet. Dessa båda blev drottningar eftersom det vid deras trontillträden saknades män, det vill säga söner, som kunde ta över tronen. När sådan brist på tronföljare uppkom handlade det om kvinnor som tillhörde rätt släkt, ätt och hade rätt blod i ådrorna. Det var alltså inte fråga om kvinnor som fick sina positioner på egna meriter. Dessa kvinnliga regenter har dock varit undantag genom historiens gång (Hirdman).

Enligt 1700-talets och Jean Jacques Rousseaus uppfattning var kvinnor av naturen blygsamma. De skulle bevara sin jungfrudom och vara intresserade av kläder och sitt utseende, eftersom de av naturen skulle behaga männen. De var dessutom veka av naturen för att skapa förutsättningar för att de skulle lyda sina män och de förväntades acceptera och stå ut med livets orättvisor. Enligt Rousseau fanns kvinnorna till för en enda sak – att bli mödrar. De skulle föda och fostra barnen i hemmet, vilket innebar att kvinnorna var så pass fria och jämlika som naturen tillåtit dem att vara. Kvinnans plats var i hemmet, långt bort från all politik och offentlighet (Hirdman).

Under industrialismens epok vid sekelskiftet 1800 ifrågasattes i praktiken idén om att kvinnans plats skulle vara i hemmet, eftersom kvinnorna behövdes i de stora fabrikerna, framför allt inom den uppblomstrande textilindustrin. I och med detta blev kvinnorna synliga ute i samhället. De var dock lågavlönade i jämförelse med männen. Industrialismen ledde till växande städer och klassorättvisor, men också till utslitna arbetarkvinnor, eftersom dessa förväntades producera såväl nya små människor som varor, allt under dåliga omständigheter. Som kvinnor var de också tvungna att vara gifta för att få delta i utbildning eller någon annan möjlighet till vidare försörjning (Hirdman).

Den svenska kvinnan fick rösträtt år 1921. En teori till att man gav kvinnor denna rätt är enligt Yvonne Hirdman, kvinno- och genushistoriker, att Sverige ville förhindra den radikala vänstervågen som uppstod i slutet av första världskriget. Det ansågs att kvinnan var konservativ till sin "natur" och att de därför skulle hjälpa till att förhindra

att framför allt kommunismen spreds. År 1920 kom en ny giftermålsbalk, i vilken det stod att mannens enhälliga rätt att bestämma över kvinnor och barn upphörde. Detta ledde till att modern fick ökad rätt till sina barn. Det accepterades att barnen var kvinnans huvudansvar och att det var hennes uppgift i livet att ta hand om och uppfostra barnen (Hirdman).

På 1950-talet skulle kvinnan i första hand vara husmoder. Hennes plats var i hemmet, företrädesvis i köket. Hon förväntades laga maten och sköta barnen. Därmed kunde männen heltidsarbeta. Idealet ifråga om relationen mellan män och kvinnor var fortfarande att de skulle vara åtskilda, inte göra samma saker, inte vara på samma platser eller vara på samma sätt. Detta gällde till exempel känslolivet. Pojkar fick inte gråta och flickor fick inte vara arga. Även om olikheter betonades och de båda könen förväntades befinna sig i olika samhällsfärer, betraktades ändå mannen som normen för vad som var normalt (Hirdman).

Mellan 1930- och 1960-talen uppstod ett osynligt kontrakt mellan kvinnorna och samhället. Detta innebar att männen skulle ansvara för "det stora" hushållet och kvinnorna för "det lilla". Vidare ansvarade männen för kvinnornas välfärd. Dock började kvinnorna vid denna tid behövas allt mer i arbetslivet. Det var arbetskraftsbrist i samhället. Med detta förändrades också kvinnornas situation. År 1971 börjades det på allvar byggas daghem och kvinnors rätt till lönearbete slogs fast. Det infördes dessutom föräldraförsäkring och den offentliga sektorn byggdes ut. I mitten av 1970-talet började man alltmer tala om jämställdhet. När man kommer fram till år 1990 lönearbetade de flesta svenska kvinnorna och löneskillnaderna hade också minskat markant. Ordet barnomsorg hade dessutom blivit ett nytt ord för samhällets ansvar för tillsyn och omsorg för barnen (Hirdman).

Trots att utvecklingen ifråga om jämställdhet i Sverige verkar ha gått snabbt under de senaste 30–40 åren betyder detta inte att samhället har lyckats eliminera alla ojämlikheter mellan könen. Detta är till exempel i detta sammanhang *Feministiskt Initiativ* träder in på den svenska politiska scenen och kräver att de sista resterna av det patriarkala samhället och kvinnans underordning skall avskaffas.

3. Skillnader mellan pojkar och flickor

Ovan har framgått att det finns historiska förklaringar till patriarkatet och kvinnors underordning. Historikerna är dock inte överens om vilken den yttersta orsaken till detta egentligen är. Författarna till "Om patriarkat: en kritisk granskning" sammanfattar sin artikel på följande sätt:

Användningen av ett abstrakt och ahistoriskt patriarkatsbegrepp leder tanken till att det finns en *grundorsak* till kvinnoförtrycket och att det är den vi skall söka. I de arbeten vi har berört finns en tendens att söka *en* yttersta orsak, om än författarna skiljer sig åt i sin bedömning av vilken denna orsak är. Vår uppfattning är att vi i våra teorier inte kan utgå från ett sådant antagande, utan att detta måste betraktas som en öppen fråga, som kan besvaras först efter mer djupgående studier av kvinnors särställning i olika typer av samhällen (Carlsson Wetterberg, C² m.fl., s 74).

Det finns även andra faktorer som förklarar ojämlikheten och som inte direkt har med den historiska utvecklingen att göra. I detta avsnitt skall vi resonera om fysiska skillnader mellan pojkar och flickor och hur dessa skillnader förstärks genom uppfostran och media. Därefter skall vi se vad läroplanerna säger om hur skolan skall behandla könsrelationer. Självklart finns en nästan oändlig rad med skillnader mellan könen. För att klargöra de skillnader som finns mellan pojkar och flickor har vi därför valt att börja med att rikta in oss på de rent fysiska skillnaderna mellan könen.

3.1 Fysiska skillnader mellan pojkar och flickor

De fysiska skillnaderna kan te sig som självklara, men forskning har ändå visat vilken stor betydelse dessa har för konstruktionen av människans könsroll. En mer komplex del i skapandet av en könsroll är den sociala delen. Även här finns många faktorer att ta hänsyn till. I detta sammanhang kommer vi att koncentrera oss på tre betydelsefulla fenomen – separationen från barnets vårdnadshavare, skolans roll i barnets socialisationsprocess och massmedias roll i genuskonstruktionen.

De fysiska skillnaderna mellan pojkar och flickor blir särskilt tydliga inom idrottsämnets område. Pojkar och flickor är enligt Raustorps *Att lära fysisk aktivitet* lika långa och väger ungefär lika mycket fram till 10 års ålder. Därefter uppstår skillnaderna. Medan flickorna kommer in i puberteten och växer snabbt mellan 10 och 13 års ålder, når pojkarna sin största fysiska tillväxt i åldern 12 till 16 år. Det kan därför vara upp till fem års skillnad i biologisk ålder i en och samma skolklass. I

konditionsmässigt avseende är det fram till puberteten ingen större skillnad mellan pojkar och flickor. Däremot händer det en hel del med pojkarnas kroppar under puberteten. Konditionen ökar märkbart och når sin genomsnittliga topp i 20-årsåldern. Bland flickor kan man dock inte se denna tydliga ökning i prestationsförmåga. Enligt Raustorp (2000) finns det flera orsaker till detta. Större hjärta, lungor, kärlsystem och blodmängd fördelas hos flickorna på en relativt större del kroppsfett. Dessutom är blodets syrebindande kapacitet (Hb) betydligt mindre hos flickorna. När det handlar om styrka, sker muskeltillväxten lite senare än längdtillväxten och muskelvolymen hos pojkarna ökar märkbart under puberteten. Bland flickor når styrkan vuxennivå i 17-årsåldern och bland pojkar i 20-årsåldern. (Raustorp 2000)

De sociala aspekterna av hur barnets könsidentitet konstrueras börjar nästan redan innan barnet är fött. Den första fråga som nyblivna föräldrar får av omgivningen är om det blev en pojke eller flicka. Det nyfödda barnet har inget förflutet och inga egna erfarenheter för att veta hur det ska bete sig. Varken kön, ålder eller storleksbegrepp existerar i ett litet barns värld. Därför finns det heller inte enligt Mogrens & Trosells *Typiskt tjejer? Om flickors psykiska & sociala utveckling* några undersökningar som visar på att ett nyfött barn överhuvud taget bryr sig om, eller ens är medvetet om sin könsidentitet.

Det viktigaste för barnets socialisationsprocess är i stället de förebilder som skapas av de vuxna. Svaleryd beskriver i boken *Genuspedagogik* ett tillfälle när hon skulle köpa en doppresent till ett barn. Hon fick frågan om det skulle vara rosa eller blått snöre till paketet, och svarade då att hon gärna tog ett av var, eftersom hon inte visste vilket som skulle bli barnets favoritfärg (Svaleryd 2003). Exemplet är visserligen aningen klichéartat, men visar på de självklara skillnader som vi rent kulturellt förväntas göra mellan pojkar och flickor. Ovannämnda forskare visar att även om vi har kommit en bra bit ifråga om jämställdhet mellan män och kvinnor, till exempel lönemässigt, dröjer sig stereotypa uppfattningar om könen sig kvar i vårt samhälle.

En flicka behöver inte använda fysisk eller psykisk styrka för att få mens, bröst eller kanske ens för att bli gravid, enligt Mogren & Trosell 1997. Hennes kropp utvecklas av sig själv. Manligheten är däremot något mer komplicerat. Den måste erövrats, eftersom den i högre utsträckning än kvinnlighet är kulturellt och socialt betingad. Den unge mannen känner behovet av att prestera, göra saker, för att kunna visa vem han är. Liksom flickorna har en tendens att överdriva sin tjejlighet, brukar pojkarna

prova på hur det känns att spela macho. Idrotten ger pojkarna möjligheten att överdriva och prova sin manlighet. Att prestera och utveckla mental och fysisk styrka, passar enligt Mogren & Trosell 1997 bra ihop med den traditionella mansrollen. Vidare skriver hon om pojkar som börjar idrotta och gör så, år ut och år in. Medan större delen av flickorna slutar när de kommer en bit upp i tonåren. De hittar andra intressen eller känner att de inte får tillräckligt med stöd och bekräftelse från omgivningen. Detta bör man som pedagog/ledare tänka på enligt Mogren & Trosell, när man arbetar med pojkar och flickor i till exempel skolans värld.

Några ord om den psykologiska forskningen: Ofta anses mamman vara den mest betydelsefulla personen för barnets utveckling. Denna person kallas primär vårdnadshavare. Barnet lever i symbios med denna individ de första månaderna av sitt liv. Mamman är den förste personen som barnet förlikar sig med oavsett barnets kön och har stor betydelse för barnets utveckling och självuppfattning. Pojken separerar från sin mamma tidigare än flickan. Orsaken är att han vid två års ålder förstår att det finns en fysisk skillnad mellan honom själv och mamman. I detta skede är den sekundära vårdnadshavaren mycket viktig för att hjälpa barnet ur symbiosen med mamman. Detta behöver inte vara barnets pappa, utan kan vara någon annan i barnets närhet. För flickan kommer separationen framför allt i tonåren då rebelliskt beteende är vanligt. För flickan blir därför den sekundära vårdnadshavaren oftast en kompis eller en annan vuxen som skiljer sig från mamman så mycket som möjligt (Graf m.fl. 1995). Dessa sekundära vårdnadshavare kan i många familjer också vara någon inom skolans värld.

I *Pedagogiska magasinet* nr 4 (2003) "Tema: genus om kunskap och kön" betonas skolpersonalens roll i barnets socialisationsprocess: "Barn tillbringar i stort sett halva sin vakna tid inom utbildningsinstitutioners väggar och staket. Med andra ord är förskolan, dagmamman, fritidshemmet eller skolan en av de mest inflytelserika platserna för det som kallas könssocialisationen, utvecklingen av könsidentitet eller konstituerandet av det lärande subjektets kön."

I denna situation hamnar läraren ofta i ett läge av uppfostrande gestalt. Lärarens uppgift är inte att uppfostra de elever som går i skolan, men gränsen mellan social träning och uppfostran kan ibland vara hårfin och svår att hålla isär för såväl läraren som eleven. Genom att eleven under livets gång får prova på olika sätt att vara, formas individen med hjälp av omgivningen till en person med könsidentitet (Svaleryd 2003).

Hur ser då elevens socialisationsprocess ut i skolan? Mogren & Trosell (1997) har konstaterat att vissa forskare menar att flickor är mindre tävlings- och konkurrensinriktade än pojkar. Dock är flickor inte helt tävlingsobenägna. De tävlar bara på sitt eget sätt. För flickor handlar det om utseende och popularitet, medan pojkarna satsar mer på själva aktiviteten. För flickor är det således de sociala relationerna som står på spel i lekens sammanhang. Aktiviteten – leken, spelet och så vidare – blir mer som ett sätt att upprätta en hierarkisk relation för pojkarna. Det ingår i flickornas uppfostran att värna om sociala relationer och om att samarbeta. De har blivit lärda att ta gemensamt ansvar. Därför anser många flickor det vara fullt att försöka hävda och ta för sig (Mogren & Trosell 1997). När flickor till exempel spelar *Monopol* kan de plötsligt börja tycka synd om någon det går dåligt för och låta henne slippa undan till exempel böter. Det blir viktigare att alla kan vara med hela tiden och om någon inte vill spela längre, slutar alla spela (Sandquist 1998). Flickor är således "tränade" i att värna om relationer och att inte konkurrera. Ibland kan detta utveckla sig till en "rädsla" för att vinna över kompiserna. Flickan tror, kanske omedvetet, att en seger skulle kunna hota eller förstöra relationen med kompiserna (Mogren & Trosell 1997). I bollspel kan detta bli än mer tydligt: "Flickorna gör passningar till dem de tycker om och väljer lag utifrån relationerna. Pojkarna gör passningar till dem som är bra och väljer lag utifrån skicklighet." (Graf m.fl 1995).

Undersökningar visar också att flickor gillar att klä ut sig och leka familjelekar. Pojkar leker däremot oftast i större grupper, med klara direktiv och regler för hur leken ska vara utformad. En eller ett par pojkar bestämmer reglerna för leken och när detta är gjort tillåts andra att komma in i leken. Vid regelbrott blir det ofta högljudda kommentarer. Så förekommer uttrycket "Du fuskar!" betydligt oftare bland pojkar än flickor. Vid eventuella konflikter gör pojkarna ofta ett kort uppe-håll för utredning, sedan kan leken fortgå.

Deras lekar innehåller fler moment av tävling och aggressivitet. Konkurrens spelar en stor roll i umgänget. Det går att tävla om precis allt och deras lekar handlar ofta om krig, faror, skrämmande och gärna utmanande saker. De gillar också lekar som innebär att bygga kojor, torn av klossar, lego och lek med bilar. Vanligt är också lekar som går ut på att mäta sina fysiska krafter med varandra, till exempel jaga varandra, brottas eller att ha kudd-krig (Sandquist 1998). Enligt Svaleryd (2003) kan det upplevas som om pojkar tar mer plats, de tillåts att springa omkring, klättra och tränga sig före, eftersom de anses ha ett större rörelsebehov. Flickorna däremot förväntas att sitta still och vänta på sin tur (Svaleryd 2003).

3.2 Medias delaktighet och roll i skapande av könsroller

Nu när vi sett lite av hur psykologisk och sociologisk forskning betraktat könsskillnader, ska vi säga något om genusproblematiken i massmediernas värld. Man kan säga att reklamen såväl återspeglar som förstärker samhällets könsroller. I reklamens värld står ofta flickorna för städning och förevisning av till exempel rengöringsmedel, köksbestyr och städning i allmänhet. Kvinnan står även ofta för tvätt, inhandlande av livsmedel och syns mest i reklam med småbarn, medan männen sköter det som har med bilen och det tekniska att göra. Reklam-makarna talar inte om exakt vad som riktar sig till vem, men genom att placera en traktor eller grävskopa i handen på en pojke och flickan framför en plastspis med förkläde och bakformar, så gör de vad de kan för att påverka vad pojkar och flickor borde intressera sig för (Gullbrandsen 1994). Några exempel på detta: "Det är en pojkleksak! Titta, han har en skruvmejsel! sade Nina. [---] Det är flickleksaker, sade Hanna och förklarade: Där ser du mixern, som du ska ha när du bakar." (Gullbrandsen 1994, s. 70-71).

Utbudet av leksaker för pojkar att välja bland är mer begränsat än vad det gäller leksaker för flickor. Detta beror på att pojkarna lättare tar avstånd från "flick-leksaker" än tvärtom. Orsaken är att det inte är särskilt märkvärdigt med en flicka som leker med bilar. Pojkar som leker med dockor väcker däremot större uppmärksamhet i samhället menar Sandquist i *Visst görs vi olika! Jämställda barn – hur skulle det se ut?*

Leksakkatalogerna, reklamen, ger starka besked till barnen om vad som är lämpligt för dem. Leksakkatalogerna avspeglar inte vad som upptar pojkar och flickor (Sandquist 1998, s.53).

Gullbrandsen skriver i *Är skolan till för Karin eller Erik?* att:

Leksakkatalogerna bedriver propaganda för vad pojkar och flickor borde intressera sig för enligt tillverkarnas mening. Kanske det är lättare att planera försäljningen ju mer förutsägbar den är (Gullbrandsen 1994, s. 73)?

För att ytterligare exemplifiera de stereotypa könsroller som massmedia skapar kan nämnas klädeskataloger av allehanda slag. Pojkarna vistas i dessa i en tuff miljö, de klättrar på klätterställningar eller åker skateboard. Flickorna håller varandra i handen och verkar lugna och trygga. Produkterna som visas på plaggen speglar också vem

som ska ha kläderna på sig, till exempel Spindelmannen på pojkar och Barbie på flickor (Svaleryd 2003).

3.3 Läroplanen sett ur ett genusperspektiv

Som vi har sett ovan finns rent biologiska, fysiska skillnader mellan pojkar och flickor. Dessa skillnader förstärks genom samhällets och medias värderingar och uppfattningar om könsroller. Skolan har därmed en viktig roll att försöka komma till rätta med de ojämlikheter som kan finnas i samhället. Avslutningsvis i detta avsnitt har vi valt att studera hur läraren i den svenska skolan brukar förbereda sig inför en grupp med nya elever och hur detta kan förankras i *Lpo 94*. Redan på planeringsstadiet tar läraren reda på hur många pojkar respektive flickor som det finns i den aktuella gruppen. Det placeras flickor mellan pojkarna för att de ska fungera som "stötdämpare". Det planeras för att de aktiva pojkarna ska hållas sysselsatta, det får inte finnas något utrymme för bus (Gulbrandsen 1994). I allmänhet får de aktiva pojkarna mer uppmärksamhet av pedagogen, eftersom det blir lättare att upprätthålla ordning i klassrummet om dessa kan hållas lugna. Detta beteende kan nog de flesta pedagoger känna igen sig i, men frågan är hur läroplanen för det obligatoriska skolväsendet ser på det hela? Det står mycket i läroplanen i denna fråga, till exempel följande:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla (*Lpo 94*, s 5).

Av citatet framgår att läraren inte under några omständigheter får diskriminera någon individ. Men faktum kvarstår: Pojkar och flickor är olika i de avseenden som tidigare nämnts, och det kan läraren utnyttja till arbetsmiljöns fördel. Enligt *Lpo 94* ska läraren också se till att alla elever oavsett kön, social och kulturell bakgrund får en möjlighet att påverka skolans arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll. Detta inflytande ska öka i takt med ålder och mognad.

Läraren ska här också se till att pojkar och flickor får möjlighet till ett lika stort inflytande över innehållet i skolans undervisning och utrymme i dess undervisningssituationer. Vidare kan man läsa att läraren ska utgå från varje individs erfarenheter, tänkande, förutsättningar och behov. Skolan och lärarna ska också se till så att eleverna inte får sina fördomar bekräftade ifråga om vad som är manligt respektive kvinnligt. Återigen kan vi lyfta fram ett exempel ur *Lpo 94*:

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnor och mäns lika rätt och möjlighet. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet (Lpo 94, s 6).

Det är alltså lärarens uppgift att bryta de mönster som eleverna förvärvat genom massmedia och sin omgivning som tidigare beskrivits. Vidare ska alla som arbetar inom skolan: "bidra till att motverka sådana begränsningar i elevens studie- och yrkesval som grundar sig på kön, social eller kulturell bakgrund" (Lpo 94, s 17). Det är alltså ingen liten uppgift som läraren har framför sig i barnets socialisationsprocess, Snarare en ganska stor.

4. Definition av orden jämställdhet och jämlikhet

I och med *Lpo 94:s* användning av begreppen jämställd och jämlik kan en definition vara på sin plats. I litteratur har vi stött på olika definitioner av orden. I vår diskussion av begreppen anger vi först *Nationalencyklopedins* definition av begreppen:

Jämställdhet innebär att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Jämställdhet förutsätter en jämn fördelning av makt och inflytande, samma möjligheter till ekonomiskt oberoende, lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet (www.ne.se, 050110).

Jämlikhet är alla individers lika värde. I politiska sammanhang avser termen ibland även individernas lika inflytande och lika sociala förhållanden (www.ne.se, 050110).

Svaleryd förenklar begreppen något för oss genom att relatera dem till vår vardag:

Jämställdhet innebär att alla människor är fria att utveckla sin personliga förmåga och att fatta beslut utan att begränsas av strikta genusroller... Det handlar om att män och kvinnor ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter (Svaleryd, s. 36).

Svaleryd fortsätter sina resonemang:

Jämlikheten är som ett stort paraply som rör alla människors lika värde oavsett kön, etnicitet, religion, social tillhörighet m.m. Jämställdhet är en av 'ekrarna' i paraplyet och en av de viktigaste jämlikhetsfrågorna (Svaleryd, s. 36).

I de mål som finns för den svenska jämställdhetspolitiken, kan nämnas att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, skyldigheter och rättigheter inom viktiga områden i livet. Alla ska till exempel ha lika möjlighet till utbildning, precis som *Nationalencyklopedin* definierar begreppet jämställt. I *Lpo 94*, i kapitlet om grundläggande värden, kan man läsa om hur skolan ska arbeta för att uppnå jämställdhet.

I Vallbergs avhandling, *Kön, jämställdhet, jämlikhet och hierarki*, tolkas jämställdhet som ett "hörhållande" (samförstånd) mellan människor, allas lika värde och att allas tankar ska accepteras. Jämlikhet handlar mer om förhållandet till kön och alla människor, men även om till exempel relationerna mellan olika yrkesgrupper – rektorer, lärare, barnskötare, ekonomibiträde och lokalvårdare, som har olika arbetsuppgifter, ekonomisk ersättning, yrkeskunskaper och utbildning (Vallberg 1992, s. 189).

I en intervju säger en person till Vallberg att hon inte tror på total jämställdhet eftersom vi (män och kvinnor) ju är två olika sorters människor. Vallberg tolkar detta som att det mer handlar om könslikhet eller hot om könlöshet än om värdelikheter. Jämställdhetsarbete inom skolan ser Vallberg som att alla barn ska få göra lika men att de vuxna kanske ibland undermedvetet stödjer olika aktiviteter för olika kön. Eller att den vuxne kanske förväntar sig olika prestationer beroende på vilket kön barnet har. Det finns, enligt *Nationalencyklopedin* både en kvantitativ och en kvalitativ syn på jämställdhet:

Kvalitativ jämställdhet avses ett förhållande där innehåll, villkor, regler, rutiner, organisation, värderingar, maktförhållanden m.m. är könsneutrala och således inte präglade av tillskrivna könsbestämda kvalifikationer och kompetenser (www.ne.se 050110).

Den kvantitativa jämställdhet beskrivs på följande vis:

Kvantitativ jämställdhet kallas för rättviseaspekten. Det är helt enkelt orättvist att vissa människor utan särskilda skäl skall ha lägre lön, sämre arbetsvillkor och mindre möjligheter till inflytande (www.ne.se 050110).

Således finns en hel rad olika tolkningar av jämställdhets- och jämlikhetsbegreppen. Att ta hänsyn till framför allt den kvalitativa jämställdheten torde vara det som är mest angeläget för arbetet i den svenska skolan. Denna definition anknyter i störst utsträckning till *Lpo 94:s* normer och värderingar.

5. Idrottsämnet och könshomogen undervisning

För att försöka finna ut om könshomogen undervisning kan vara en väg att reducera könsskillnader har vi valt att utföra en empirisk undersökning av hur elever uppfattar sådan undervisning ifråga om ämnet idrott och hälsa i grundskolan. Av denna anledning skall vi i detta sammanhang klargöra vad begreppet ”könshomogen undervisning” står för och redogöra för hur ämnet idrott och hälsa har växt fram under det senaste århundradet.

Begreppet könshomogen undervisning innebär att en undervisningsgrupp är delad efter könstillhörighet. Barbro Carli skriver i sin avhandling, *The Making and Breaking of a Female Culture*, om hur ämnet idrott och hälsa har utvecklats genom tiderna och hur ämnet gått från att vara strikt könshomogent fram till vad det är idag, det vill säga könsheterogent med blandade grupper. Ovannämnda avhandling är skriven på engelska av en svensk författare. Vi har därför valt att behålla alla citat och referenser i sin originalform för att undvika missförstånd och felöversättningar.

På 1800-talet kallades idrottsämnet i den svenska skolan för ”gymnastik”, och de ledare som utbildades i idrott hade fyra olika inriktningar. Den inriktning som rörde skolan kallades för: ”Pedagogic gymnastics: whereby one learns to put one's body under one's own will.” Om den kan sägas att eleverna fick lära sig hållning och självdisciplin som en del av strävandena att kontrollera kroppen. Denna undervisning var riktad mot endast pojkar. Ämnet ansågs vara ett medel för fostrande. Stadspojken var alldeles för lata och bondpojken var överviktig och klumpig. Genom kroppsövningarna skulle dessutom en moralisk karaktär utvecklas (Carli 2004).

På 1900-talet startades de första realskolorna. Där var flickorna inkluderade, om det nu inte var så att det fanns en speciell flickskola på orten. På gymnasial nivå var det endast pojkar som utbildades till en början, men år 1927 öppnades gymnasieskolan för alla. Ämnet idrott och hälsa kallades då för ”gymnastik med lek och idrott”. Pojkar och flickor hade separat undervisning. Pojkarnas idrott i skolsammanhang var konkurrensinriktad. Flickornas var däremot mer betonad på lek och rytmik. Efter andra världskriget började samundervisning för pojkar och flickor generellt bli vanligare, men i ämnet idrott och hälsa förblev den separerad trots att aktiviteterna vid denna tid var lika för pojkar och flickor (Carli 2004).

När *Lgr 80* togs i bruk ändrades namnet ”gymnastik med lek och idrott” till helt enkelt ”idrott”. Detta kom att innebära att ämnet förlorade sin tidigare dominerande inriktning

mot kinetik, det vill säga kroppshållning. År 1981 utkom utbildningsdepartementet med "Rekommendationer för samundervisning i ämnet idrott" I dessa kan man läsa att "it ought to be a head principle that girls and boys are taught together in sports in the compulsory school." (SÖ – FS 1981:110 s. 205).

Barbro Carli har i sin avhandling även intervjuat flickor med tyngdpunkt på deras tankar kring könshomogen undervisning i idrott. Huvudresultatet av dessa studier är att de flesta flickor vill undervisas separat från pojkarna – åtminstone ibland. Nedan följer några exempel på kommentarer från elever som påvisar detta: "I think that more girls would dare to play then [when they are on their own], because as soon as you do anything wrong , they [the boys] start to laugh and groan." Flickorna har också i undersökningen en förmåga att överskatta pojkarnas färdigheter, och undervärdera sig själva. En flicka säger till exempel att "when we play football for instance [---] they are really good at it, they have gone to that kind of schools, and we can't [---] we haven't gone there so we can't [---] no, it's like, usually you run around and the others have the ball, it's really boring." (Carli 2004, s. 218).

6. Frågeställning och ytterligare teoretisk reflektion

Bemöter lärarna alla elever i klassen lika, eller förstärker de bara det sociala arvet med dess stereotypa könsrollsuppfattning och kvinnliga underordning? Enligt *Lpo 94* ska läraren arbeta för att bryta de traditionella könsmonster som finns. Men hur fungerar det i praktiken, och hur arbetar lärare i dagens svenska skola för att leva upp till läroplanens värderingar? Med dessa frågor som bakgrund har vi undersökt lärarens roll utifrån ett genusperspektiv och försökt se om lärare bemöter sina elever jämställt. Det framgår av den ovan presenterade forskningen att flickor föredrar separerad idrottsundervisning, åtminstone ibland. Vi skall därför också undersöka pojkars och flickors uppfattningar om könshomogen undervisning i idrott och hälsa. Vilka fördelar respektive nackdelar kan elever i årskurs 5 se? Våra empiriska undersökningars frågeställningar blir sålunda följande:

- Hur arbetar läraren för att uppnå en jämställd miljö i klassrummet?
- Hur upplever elever i årskurs 5 könshomogen undervisning i idrott?

Vi har i detta arbete utgått från ett sociokulturellt perspektiv. Detta innebär i ett pedagogiskt sammanhang att individen lär sig genom erfarenheter och genom sitt sociala samspel med andra individer i omgivningen. Vår utgångspunkt är att människan inte är förprogrammerad, genom genetik, med beteenden vid födseln. De formas i stället av sociala och kulturella erfarenheter i sin omgivning. Vi har utgått

från Lev Vygotskijs pedagogik. Vygotskij var en sovjetisk psykolog som har haft stor betydelse såväl för den moderna utvecklingspsykologin som för den nutida pedagogiken. Likaså har hans syn på språkets betydelse för tänkandet varit viktig för den kognitiva psykologin. Vygotskij anser att utveckling sker på två nivåer – biologisk mognad och sociokulturella förhållanden. Biologisk mognad innebär att människan blir medveten om omvärlden och sig själv som individ. Det sociokulturella arvet som människan tar till sig är beroende av den kultur som individen lever i tillsammans med andra (*Nationalencyklopedin*, www.ne.se 050110 och Säljö, 2000).

Vygotskijs tankar och forskning kring hur ett barn tar till sig nya kunskaper bygger på samspelet mellan vuxna och barn. Barnets utveckling bygger på "den närmaste utvecklingszonen". Detta förklarar Vygotskij som skillnaden mellan det som ett barn kan handskas ensamt med på det kognitiva området samt de uppgifter som det kan lösa under medverkan av en vuxen. Vygotskij bygger sina teorier på samspel och ömsesidig påverkan mellan vetenskapligt och spontant begreppstänkande (Bråten 1996).

I konstaterandet och ställningstagandet att barn lär sig i ett socialt samspel med andra, medger vi samtidigt att skolan spelar en avgörande roll i barnets socialisationsprocess. Ovan har det konstaterats att barn idag tillbringar närmare hälften av sin vakna tid inom "utbildningsinstitutioners väggar och staket". Den roll som läraren spelar gentemot sina elever är därför av mycket stor betydelse för barnets uppfattning av vad som är kvinnligt respektive manligt. Ett problem är dock här att läraren själv är bunden av kulturella och samhällliga föreställningar om kön. De sociokulturella förhållanden som Vygotskij talar om ifråga om barns utveckling är ju, om man får använda sig av den feministiska teorins språkbruk, starkt påverkade av maktstrukturer som utgår från det patriarkala samhällssystemet. Trots goda intentioner i *Lpo 94* och trots samhällets välutvecklade, teoretiska syn på jämställdhet, finns en uppenbar risk att läraren bär med sig omedvetna kulturella värderingar ifråga om kön.

Som metod för detta arbete har observationer av lärare i kombination med intervjuer med såväl lärare som elever valts. Vi anser att detta är den bästa och mest lämpliga metoden för att undersöka hur lärare bemöter sina elever. Två lärare har intervjuats. För att få reda på hur elever uppfattar könshomogen undervisning har intervjuer genomförts med två pojkar respektive två flickor. Om intervju som metod säger Denscombe följande:

När forskaren har bestämt sig för att använda intervjuer, innebär det vanligtvis att han eller hon anser att undersökningen – med de speciella projektets syfte i åtanke – tjänar på att erhålla material som ger mer djupgående insikter i ämnet, men som bygger på information från ett färre antal informanter (Denscombe 2000, s. 132).

Enligt Denscombe bör forskaren fråga sig själv om undersökningen verkligen behöver den detaljerade information som en intervju ger. Om forskaren kan knyta an till emotionella erfarenheter eller känslor kan intervjuer vara en bra metod. Den enda nackdelen, eller svårigheten, med det begränsade antalet intervjuer är att det blir svårt att dra generella slutsatser utifrån resultatet (Denscombe 2000). I vår undersökning har just antalet intervjuer av lärare och elever varit begränsade till antalet, varför inga generella slutsatser – i Denscombes mening – kan dras. Dock kan våra resultat jämföras med annan forskning och åtminstone bidra med en liten byggsten i ett vidare panorama.

Vi tog även ställning till forskningens etiska aspekter. I ett förberedande skede inför våra undersökningar skickade vi därför ut formulär till alla elevernas målsmän för att följa de etiska principer som finns på vetenskapsrådets hemsida (www.vr.se). I detta formulär förklarade vi vilka vi var och syftet med vår undersökning. Föräldrarna fick på så sätt ta ställning till om de godkände att deras barn deltog i de undersökningar som vi tänkt göra. På vetenskapsrådets hemsida står även följande:

Alla uppgifter om identifierbara personer skall antecknas, lagras och avrapporteras på ett sådant sätt att enskilda människor ej kan identifieras av utomstående. I synnerhet gäller detta uppgifter som kan uppfattas vara etiskt känsliga. Detta innebär att det skall vara praktiskt omöjligt för utomstående att komma åt uppgifterna. (www.vr.se regel 6. s. 12. 041119).

I formuläret kunde målsmännen godkänna om deras barn skulle få lov att filmas och intervjuas. I formuläret garanterades anonymiteten för dem som deltog i undersökningen, allt i enlighet med vetenskapsrådets rekommendationer. Egentligen innehöll vår undersökning inte saker som kunde vara direkt "etiskt känsliga" för eleverna, men vi valde som sagt att ta det säkra före det osäkra.

I ett inledande skede gjorde vi en pilotstudie för att prova oss fram till vilken form av undersökning som skulle passa vårt arbete. Denna pilotstudie gick ut på att eleverna själva fick dokumentera hur mycket tid som de fick av läraren. Vi ansåg nämligen att

det var intressant att ta reda på om flickor respektive pojkar fick olika mycket tid av läraren. Alla former av hjälp – handuppräkring, tillrättavisande eller tilltal – dokumenterades av eleverna själva. Detta gjorde de genom att kvantitativt dra streck på ett papper som sedan samlades in. Vi gjorde en utvärdering av vår pilotstudie och bestämde oss för att inte använda oss av denna metod, eftersom vi inte ansåg den vara tillförlitlig. Det var helt enkelt fråga om ett nybörjarmisstag. Även om pilotundersökningen lades ner på grund av sin orimlighet så blev den en viktig erfarenhet för oss i vårt fortsatta arbete. Den gjorde vår huvudstudie mer effektiv. Genom pilotstudien lärde vi oss att vi inte under några omständigheter kunde överlämna ansvaret för insamlandet av information till eleverna. Vi kunde inte heller lita på siffror som vi själva inte nedtecknat. Däremot gjorde elevernas egen undersökning oss uppmärksamma på de stora problem som finns med att mäta den tid och uppmärksamhet som läraren ger olika elever.

Vi lämnade pilotstudien och valde i stället en metod som gick ut på videofilmning i kombination med intervjuer av lärarna. I ett inledande skede valde vi att göra observationer av lärarens bemötande av pojkar och flickor i klassrummet. Detta dokumenterades alltså med hjälp av videokamera och ledde senare till en djupgående intervju av läraren.

Till en början dokumenterades denna intervju endast med anteckningar, men eftersom risken fanns för att vi skulle vinkla resultatet av intervjuerna gjorde vi i efterhand om dessa. De spelades in med diktafon och transkriberades i sin helhet vid ett senare tillfälle. Vi tror inte att vårt resultat påverkats nämnvärt av denna faktor. I stället har det funnits tid för lärare och elever att reflektera. För att ytterligare förstärka och klargöra det som framkommit i intervjuerna hade vi velat göra flera observationer av de berörda lärarna. Detta var dock inte praktiskt möjligt på grund av tidsbrist.

Utifrån dessa erfarenheter valde vi att göra tre mindre empiriska undersökningar med olika perspektiv på våra befintliga VFU-platser. Undersökningarna var följande:

Observation av lärare

Intervju med lärare

Intervju med elever

Vilka var då de skolor, där vi utförde våra undersökningar? Den ena skolan är liten och ligger i utkanten av en medelstor stad. Den har en profilering mot idrott och

hälsa. Den andra skolan ligger i en mindre kommun som angränsar till en större stad och får betraktas som en relativt stor skola med sina ungefär 500 elever.

Det bör även nämnas att den femteklass som arbetat könshomogent i idrotten var speciell i flera avseenden. Eleverna i klassen låg på olika kunskapsnivåer. Många av eleverna behövde specialundervisning i skolans basämnen. Fem pojkar av nio och tre flickor av elva fick extra hjälp av en specialpedagog. Två av flickorna hade en frånvaro på ungefär 70 procent. Förutom de elever som krävde stödinsatser var resten av klassen på en mycket hög kunskapsnivå. Fritidssysselsättningen för eleverna var också varierande. Två av flickorna och tre av pojkarna deltog i organiserad idrott på sin fritid. Tre av flickorna och två av pojkarna led av överviktsproblem, till exempel diabetes eller begränsad rörelseförmåga. På övriga idrottslektioner var frånvaron relativt hög bland flickorna och bland en del av pojkarna. Detta berodde på flera olika saker. Framför allt handlade det om situationen i omklädningsrummet. Här stod duscharna uppradade bredvid varandra utan tillstymmelse till privathet och integritet i form av väggavdelare. Eleverna hade påpekat problemet ett flertal gånger, och därför var också lärarna väl medvetna om detta. Alla dessa faktorer var vi som lärarstuderande tvungna att anpassa oss till.

Vår ena undersökning baserades på observationer av två medelålders kvinnliga lärare. Lärarna har båda svenska och samhällskunskap som inriktning. Könsfördelningen i dessa klasser är jämt fördelad mellan totalt 36 elever. Situationen i klassrummet dokumenterades med hjälp av filmkamera och observationer av oss. Syftet med observationen var att belysa ifall läraren gör någon skillnad på pojkar och flickor i lärandemiljön.

Efter lektionen bearbetades undervisningspasset med visning av videofilmen och efterföljande intervju som spelats in på band. I intervjun utgick vi från ett litet antal huvudfrågor. Dessa var:

1. Vad är genuspedagogik för dig?
2. Hur återspeglar sig detta i klassrummet?
3. Hur skiljer sig ditt bemötande gentemot flickor respektive pojkar? Finns någon skillnad?
4. Vad gör du för att få en så jämställd miljö som möjligt i klassrummet?

En förutsättning för att undersökningen, som gick ut på att få reda på hur läraren fördelade sin tid mellan eleverna, skulle fungera var att läraren inte kände till syftet

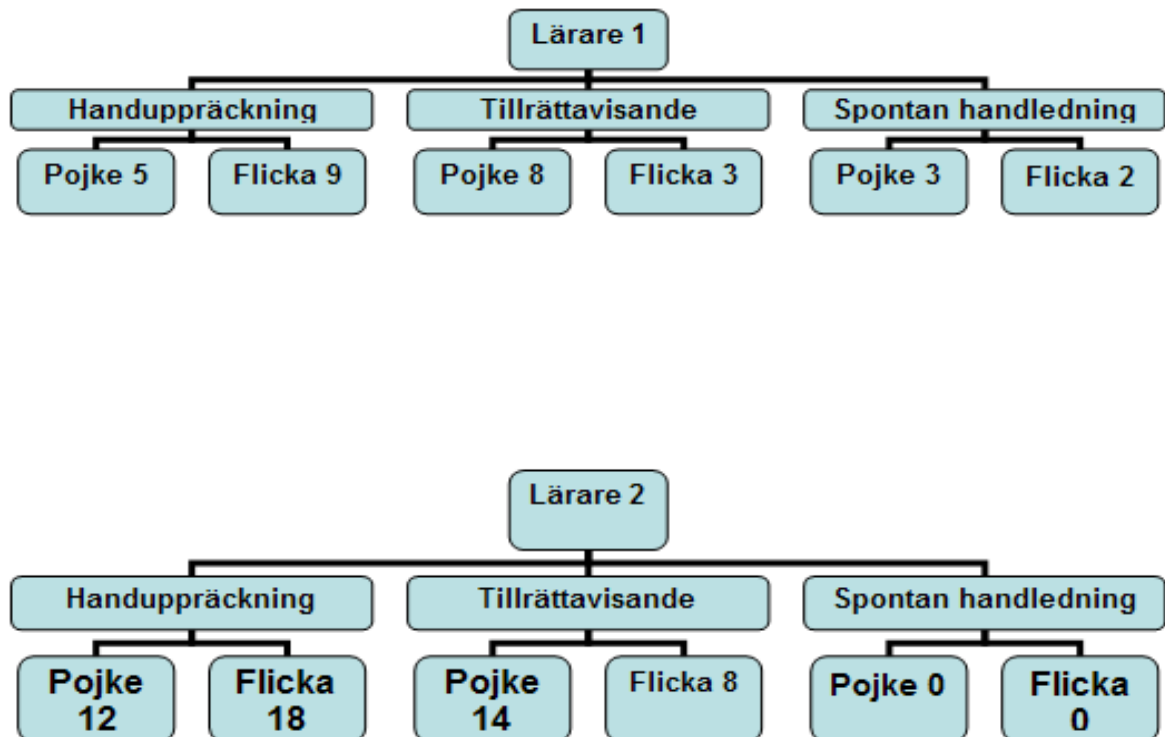

med observationen. Orsaken var helt enkelt att läraren inte skulle kunna påverka resultatet. Vi valde dessutom att använda filmkameran i ett förberedande syfte för att avdramatisera situationen för eleverna. Tyngdpunkten av observationen kom att ligga på intervjun av läraren i efterhand, då lärare och intervjuare studerade det filmade materialet tillsammans.

7. Observationer av lärare

Syftet med observationen har således varit att studera hur läraren fördelar sin tid mellan eleverna. Här följer en graf (Fig .1), som följs av förklaringar till varje kategori.

Fig 1. Fördelad tid mellan elever

Handuppräckning: Frekvensen svarar för hur många av barnen som fick hjälp av läraren när de räckte upp handen

Tillrättavisande: Situationer där läraren måste avbryta sin undervisning för att påkalla elevs uppmärksamhet.

Spontan handledning: Frekvensen anger de gånger som läraren kommer fram till elev som inte påkallat lärarens uppmärksamhet för att se progressionen i elevens arbete. Mest förekommande under friare former av arbete.

I den första observationen har vi studerat en klass i årskurs 5 där läraren, som är kvinna, håller en lektion i historia. I klassen finns 11 pojkar och 9 flickor. Eleverna har i ett tidigare skede av undervisningen förberett denna lektion genom att ha ett historiskt område att redovisa. Arbetet har pågått under tre veckor och det är dags att redovisa arbetet muntligt. Lektionen började med en historisk händelse som redovisades av en eller två elever gemensamt. Deras berättelse skulle sedan passa in med nästa grups redovisning på en tänkt tidslinje. Mellan elevernas redovisningar pratade läraren allmänt om vad hon tyckte var bra eller mindre bra med

framförandet. Dessutom försökte hon länka ihop alla händelser så det skulle bli begripligt för eleverna.

I den andra observationen undersöktes en klass i årskurs 4. Denna bestod av 16 elever, varav 8 pojkar och 8 flickor. Klassen hade en kvinnlig lärare, som började lektionen med en genomgång tillsammans med eleverna. Lektionen handlade om meningsbyggnad och hur man använder sig av talstreck. Efter genomgången fick eleverna arbeta självständigt i en arbetsbok och räkka upp handen om de behövde hjälp. De skulle sätta ut talstreck, utropstecken, frågetecken, punkter och kommatecken.

Gemensamt för de båda observationerna var att flickorna behövde mer hjälp i sitt skolarbete och var måna om att få uppgifterna rätt. Det kunde visa sig genom en högre frekvens av handuppräckning för flickorna enligt lärarna. Handuppräckningen vid dessa tillfällen markerade ofta en osäkerhet bland flickorna. Pojkarna däremot hade en högre frekvens av tillsägelser av läraren, vilket krävde dennes uppmärksamhet.

Den spontana hjälpen av lärare 1 var jämt fördelad mellan pojkar och flickor. Frekvensen var dock låg hos lärare 1 på grund av att lektionen inte präglades av fritt arbete. Lärare 2 hade däremot ingen spontan handledning alls. Detta berodde enligt henne själv på att det var dagens sista lektion. Vi upplevde den som präglad av stress och oro, och koncentrationen var splittrad bland eleverna. Dessutom gick läraren igenom ett helt nytt område med klassen och kände att den inte riktigt hängde med. Hon kände att hon hade fullt upp med de elever som räckte upp handen och behövde hjälp och hann därmed inte med någon spontan hjälp.

8. Intervjuer av lärare

Det framgick av intervjun med lärarna att de försökte ge eleverna den hjälp som de behövde, oavsett kön. Något annat resultat hade självklart varit överraskande. Lärare 1 betonar att hon inte tänker på om hon har en pojke eller en flicka framför sig. Lärare 2 är noga med att inte ha förutfattade meningar från början om pojkar eller flickor. Hon säger att hon tänker mycket på att tid, hjälp och uppmärksamhet ska vara jämt fördelade mellan könen. Båda lärarna anser dock att pojkarna kräver extra uppmärksamhet på så vis att de hela tiden måste aktiveras och underhållas av undervisande lärare. Lärare 2 menar till exempel att "den mesta uppmärksamheten får ju killarna. Så är det ju när man vill få med dem. Att de kanske tittar på något annat ställe där de inte ska titta och försöka få med dem." Flickorna behöver för den sakens skull inte mindre uppmärksamhet men de får ofta stå tillbaka för pojkarna.

Detta innebär således att trots att lärarna har en jämställd utgångspunkt i sin undervisning, blir det faktiska resultatet att pojkarna ägnas mer tid. Detta betraktar vi som anmärkningsvärt och i strid med *Lpo 94*.

Gemensamt för de båda lärarna är också att de är snabbare med att tillrättavisa och förmana pojkarna än flickorna – även när de gjort exakt samma försyndelser. Toleransnivån när det gäller flickorna är alltså högre. Orsaken är att lärarna känner att det är betydligt lättare att fånga flickornas uppmärksamhet igen. Lärare 2 säger:

Jag tror nog att de får göra mer ändå kanske, om en tjej håller på med sitt suddigummi lite grann, reagerar jag inte lika snabbt, det tror jag. Eftersom man är så van vid att reagera snabbt på den andre pojken. Det tror jag säkert.

De både lärarna anser därför att pojkarna måste hållas lite kortare, eftersom de är svårare att få tillbaka när de väl har börjat störa undervisningen. Således har vi återigen här olika behandling av eleverna beroende på vilket kön de har. Visserligen skulle den som ivrar för kvinnans rättigheter kunna säga, att flickorna faktiskt slipper tillsägelser, och att detta i sig skulle kunna vara positivt. Dock kan man också säga att pojkarna tillskansar sig mer uppmärksamhet. De blir helt enkelt mer sedda under lektionerna.

Lärarna är dock medvetna om problematiken och strävar efter en jämställd miljö i klassrummet. De gör sitt bästa, men brottas mot invanda, svårföränderliga könsstrukturer. Metoder som de använder sig av är till exempel att de mycket avsiktligt försöker ge ordet till pojkar och flickor varannan gång. Eleverna är medvetna om detta förhållande och reagerar snabbt när denna ordning bryts. Dock kan det nämnas att flickorna var mer tålmodiga än pojkarna när det gällde att vänta på sin tur. Pojkarna kunde säga svaret på en fråga som läraren ställt, innan en flicka som räckt upp handen fått chansen. I det läget är det enligt lärarna vanligt att den som räckt upp handen får repetera det som tidigare sagts. I detta sammanhang ser vi ännu en gång att pojkarna bryter mot reglerna för att ta för sig. De mer laglydiga flickorna blir missgynnande, kanske nästan kränkta då de förväntas återupprepa ett svar som redan givits av en medlem av det andra könet.

Ytterligare en sak som lärarna gör för att hantera könsproblematiken är att medvetet placera sina elevers platser i klassrummet efter könstillhörighet. Metoden att sätta varannan pojke och varannan flicka för att få en lugnare klassrumsmiljö används till

exempel av Lärare 2. Detta motiverar hon med att det blir lugnare i klassrummet och att flickor och pojkar kan hjälpa varandra när de sitter bredvid varandra. I litteratur och intervjuer med lärare har det framkommit att läraren medvetet placerar sina elever i klassrummet efter kön. En flicka som sitter mellan två pojkar kan ha en dämpande effekt på miljön i klassrummet. Läraren hoppas dessutom genom denna placering att eleverna ska kunna hjälpa varandra. Detta är en viktig del i elevens empatiska utveckling. Det är dock viktigt att eleven som får agera stötdämpare inte känner att de har ett ansvar för hur andra beter sig i klassrummet.

Även här kan man ifrågasätta jämställdheten. Är det egentligen rättvist att flickor skall användas för att lugna ned pojkarna? Det torde finnas en risk här för att flickornas studieprestationer bli sämre, då de används som stötdämpare.

I intervjuerna med lärarna framgick att de i högre utsträckning arbetade preventivt med pojkarna. Detta kunde till exempel innebära att de fick hjälpa vissa pojkar först, trots att det satt flickor och väntade på sin tur. Lärarna motiverade detta förfarande med att de behövde hjälpa pojken först så att han visste vad han skulle göra och höll sig sysselsatt så att han inte skulle störa. I och med detta fick läraren mer tid till flickorna. Detta beteende är medvetet av båda lärarna i undersökningen. Det är också accepterat av eleverna så tillvida att de är medvetna om att denna ordning måste följas för att arbetsro skall kunna skapas i klassrummet. Problemet med detta resonemang är som vi ser det att man resignerat och kapitulerat för de olyckliga genusstrukturer som redan finns i samhället. På kort sikt kanske flickor och pojkar gynnas av detta. Men på längre sikt får det som konsekvens att genusstrukturerna bibehålls, vilket torde missgynna såväl flickor som pojkar.

Vi har även lagt märke till att läraren kan vara selektiv, under självständigt arbete, när han/hon har flera elever som räcker upp handen. Även om en flicka var först med att påkalla lärarens uppmärksamhet, så väljer läraren konsekvent att hjälpa pojken som räckt upp handen efter flickan. Detta gör läraren eftersom hon vill få igång pojken med självständigt arbete, så att hon därefter kan koncentrera sig på flickan och ge henne det stöd hon behöver. Vi tycker att beteendet är bra av läraren så tillvida att det skapar ett lugn i klassrummet, här och nu. Men i det långa loppet så skadar det kanske den elev som alltid sitter snällt och väntar. Det är dock viktigt att poängtera att det inte alltid handlar om en flicka som sitter och väntar, det skulle lika gärna kunna vara en pojke. Den ideala situationen hade varit att alla elever sitter och väntar på sin tur.

Problemet som vi sett i vanliga undervisningssituationer i de båda klasserna är att flickorna alltid får stå tillbaka för pojkarna. Till stor del beror detta på rena disciplinproblem i klassrummet. För att pojkarna skall vara lugna, får de ta för sig på flickornas bekostnad. Här skulle man alltså kunna vara frestad att dra slutsatsen att en mer disciplinär skola skulle gynna jämställdheten mellan flickor och pojkar.

9. Elevernas syn på könshomogen undervisning

Medvetna om de problem som fanns i det könsheterogena klassrummen ville vi även på något sätt testa hur eleverna skulle uppfatta könshomogen undervisning. Detta valde vi att göra genom att utföra en undersökning i en årskurs 5 i ämnet idrott och hälsa.

Undersökningen genomfördes på följande sätt. Eleverna har vid ett tillfälle per vecka, under fyra veckors tid, haft delad undervisning i idrott och hälsa. I klassen som undersöktes fanns nio pojkar och elva flickor. Eleverna hade två idrottslektioner i veckan på vardera 60 minuter. Dessa delades upp på så sätt att flickorna hade undervisning med lärarkandidaten en dag och pojkarna den andra dagen. Den som inte har idrott med lärarkandidaten har idrott med den ordinarie gruppen där både pojkar och flickor ingår. Eleverna arbetade med människokroppen under dessa fyra veckor och som en del i detta arbete fick eleverna befästa sina kunskaper kinestetiskt ("förnimmelse av rörelse och läge för olika kroppsdelar, förmedlad genom musklerna" NE). Moment som kunde ingå var till exempel att kunna placera ut synergister (spänd muskel) och antagonister (sträckt muskel) i specifika övningar i idrottshallen. Eleverna fick också prova på att konstruera egna övningar som tränade angiven muskulatur. All teoretisk kunskap som krävdes för dessa övningar hade eleverna förvärvat i klassrummet. Efter lektionerna med könshomogen undervisning fick eleverna komma med åsikter och tankar kring att ha könshomogen undervisning på en spontan nivå. Dessa reflektioner nedtecknades. Anteckningarna har senare kompletterats med intervjuer som spelats in på band. För att få en djupare inblick i elevernas tankar kring könshomogen undervisning valdes i efterhand två pojkar och två flickor ut slumpvis för intervjuer. Under dessa utgick vi från följande tre frågor:

1. Vad tyckte du om att ha undervisning i idrottshallen med bara pojkar/flickor?
2. Hur tror du att det hade sett ut med hela klassen i den lilla hallen? (Lilla hallen var en separat idrottshall som är ungefär 10 x 8 meter.)
3. Hur upplever du idrotten som den är nu? (Denna fråga syftar på hur undervisningen var i vanliga fall i stor hall med alla elever.)

Det framgick av intervjuerna med eleverna, såväl vad gäller pojkar som flickor, att de upplevde de könshomogena lektionerna som positiva. Flickorna var i sina svar noggranna med att belysa lektionens kompisfaktor, medan pojkarna tyckte att själva aktiviteten var viktigare än att kompisarna var med. I intervjun svarade Lisa så här på frågan om vad hon tyckte var bra med att ha idrott med bara flickor: "Mmm, jag tyckte det var bra för jag är väldigt mycket med tjejerna i klassen. Jag känner väldigt många

av dem. Det tyckte jag var bra med det.” En annan elev, Anders, gav oss sin syn på effekterna med att ha kompisarna med på lektionen, ”Det kanske också skulle varit bra men är pojkar och flickor tillsammans så kommer det vara mycket stökigare. Om man inte är med sina kompisar så hade det gått.”

På frågan som handlar om hur eleverna tror att lektionen sett ut med både pojkar och flickor närvarande svarar till exempel Simon ”att hade tjejerna varit med hade de tjtatat mycket mer”. Lisa däremot tycker att pojkarna är de som tramsar mest med varandra, och i denna intervju frågade vi om det stör flickorna? Lisa svarar: ”De försöker vara roliga mot sina kompisar och sådant så håller de på och gör en massa tramsiga saker. De stör ju oss när de håller på. Men det stör ju inte oss på samma sätt som det stör den killen som de håller på med.”

Simon håller inte med. Han tycker att mycket av lektionstiden går åt till att samla alla, ”för att alla inte är tysta, så tar det lång tid. Det är tjejerna som pratar mest, tycker jag.” Vidare tycker Lisa att det var bra att inte pojkarna var med på gymnastiken, eftersom idrottshallen är liten. ”Det skulle bli trångt då”, säger hon. Simon svarar på samma sätt ifråga om tjejerna. ”Vi hade blivit för många, om de [tjejerna] också hade varit med. Vi frågade om det var så att pojkarna ”höll på” även med flickorna eller bara mot varandra. På detta svarade han att det mest var mot varandra.

Vi frågade eleverna om hur de upplever idrotten som den ser ut idag och då svarade Lisa att hon trivs bra på idrotten. Hon känner att hon oftast kan vara med. Dock är hon rädd för att spela bandy. En gång fick hon nämligen en bandyboll på ögat. Trots det säger hon att hon alltid ger aktiviteten ett försök. Som motfråga till detta frågade vi Lisa om hon kunde tänka sig att ha idrott med bara flickor alltid. Då svarade hon: ”Jag hade velat ha med pojkar också! För jag är kompis med många killar i klassen också. Så skulle man vara med bara tjejer så skulle man nog bli uttråkad.” De tankar som Lisa har här kan direkt kopplas till Carlis avhandling, *The Making and Breaking of a Female Culture*. Carli kom fram till att eleverna åtminstone ibland ville ha könshomogen undervisning.

10. Diskussion

Lärarens uppdrag enligt *Lpo 94* är att se till varje barns lika rätt och möjlighet och att pojkar och flickor ska bemötas och bedömas lika i skolan. I vår undersökning har vi kommit fram till att pojkar och flickor har olika behov av bekräftelse. I vår studie som handlar om hur läraren fördelar sin tid mellan eleverna kan vi se tydliga skillnader mellan pojkars och flickors sätt att uppnå bekräftelse. Överlag kan det sägas att flickorna har ett djupare behov av att synas. När en uppgift är slutförd så vill de höra vad som varit bra, de accepterar oftast inte att en fråga kan ha mer än ett svar. Pojkarna däremot strävar efter bekräftelse på ett mer ytligt plan. För dem handlar det mer om en snabb bekräftelse. Det kan räcka med en klapp på ryggen eller en enkel kommentar "bra jobbat". Det som står i *Lpo 94* om att pojkar och flickor ska bemötas och bedömas lika kan tolkas som att det inte ska göras någon skillnad. Men det är inte syftet med formuleringen. Essensen är att de ska bemötas och bedömas lika utifrån ett individuellt perspektiv. *National-encyklopedin*: "Jämställdhet innebär att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet." I vår undersökning framgick dock tydligt att fastän lärarna var medvetna om genusproblematiken och strävade efter ett jämställt klassrum, tvingades de ofta kapitulera inför könsstrukturernas makt.

I undersökningen som handlar om hur elever uppfattar könshomogen undervisning i idrott och hälsa, har resultatet visat att eleverna inte föredrar undervisning med bara pojkar eller flickor. Även om eleverna som var med i intervjun uppskattade momenten där vi var bara var killar eller tjejer så tyckte de att det var roligare när de var alla. Vi som lärarkandidater uppskattade dock att ha eleverna var för sig som omväxling till den traditionella undervisningen. Då kunde vi koncentrera oss på de pedagogiska fördelarna med delad undervisning, som till exempel det som pojkarna respektive flickorna behövde träna mer på. Därför är vi överens om att delad undervisning kan vara bra som ett komplement till den vanliga undervisningen när det passar syftet med lektionen. Fördelarna med könshomogen undervisning kan delas upp i två aspekter. Lärarna ser de pedagogiska och psykologiska aspekterna, medan eleverna ser fördelarna på det sociala planet. Ett lämpligt tillfälle för delad undervisning kan till exempel vara styrketräning där skillnaden mellan pojkar och flickor är stor. En annan fördel med könshomogen undervisning är att det faktiskt på ett sätt blir mer jämställt. Flickorna behöver inte vänta på pojkarna. Det finns alltså inte några pojkar som kräver uppmärksamhet och som lärarna måste ta itu med innan flickorna får hjälp. På samma sätt skulle man kunna säga att det blir mer jämställt för pojkarna. De slipper – med *Feministiskt Initiativ*s språkbruk – "definiera, diskriminera och underordna kvinnor".

Vi har talat med varandra om vad individanpassad undervisning innebär för oss som blivande lärare. För oss handlar det inte bara om individanpassad kunskapsmässig undervisning, utan också om vårt bemötande av varje enskild elev. I diskussioner med våra handledare på fältet pratade vi om just detta fenomen. På frågan om vad som är individanpassad undervisning svarar den intervjuade läraren: "Jag försöker ta varje liten bit som är positivt kring honom och lyfta det. Men mina gränser kring honom ligger tätare än till de andra barnen." (Lärare 1)

Varje lärare har en personlig toleransnivå till varje elev, en elev som läraren vet kan koncentrera sig och komma tillbaka har sitt eget "gummiband" att anpassa sig efter, läraren släpper eleverna olika långt innan de tas tillbaka. Som lärarkandidater har vi upptäckt att vi lär oss vissa namn snabbare än andras. Det beror på att vissa elever kräver mer uppmärksamhet än andra. Vi är medvetna om att det inte är rätt mot de elever som behöver mer tid till att anpassa sig till nya miljöer men vi vet också att alla människor är olika och det ska de få vara. Som lärarkandidater och blivande lärare är det därför viktigt att vi lär oss alla namn på eleverna snabbt och förutsättningslöst. Annars finns risk för att man agerar ojämnt, då man lär sig de utåtagerande elevernas namn först. Oftast är detta fråga om pojkarna.

I detta arbete har vi tagit ställning till huruvida våra undersökningar brister i något avseende, den kritiska personen kan påpeka att materialet är allt för tunt, med all rätt. Som vi tidigare konstaterat kan inga generella slutsatser dras utifrån det material som tagits fram, men det finns möjligheter till djupare studier på samma område.

11. Sammanfattning

"Maktordningen mellan kvinnor och män kan se ut på olika sätt och ta sig många uttryck, men den drabbar alltid kvinnor", sade *Feministiskt Initiativ*. I detta arbete har vi diskuterat könsrollernas betydelse för barns uppväxt och skolgång. Vi har också tagit upp hur barn skapar en könsidentitet och att vi föds in i ett kön. Även massmedias roll behandlas i sammanhanget och hur dessa påverkar barns uppväxt. Som förälder och lärare idag är det svårt att stå emot den press som massmedia och omgivning skapar. Vidare har vi tolkat vad läraren har att rätta sig efter enligt *Lpo 94*, de riktlinjer som ges där ligger till grund för vårt framtida yrkesutövande. Elevernas olika roller i klassrummet och i idrottshallen belyses i vår litteraturred och byggs sedan vidare under våra empiriska studier. Vi tar även upp hur elever i en årskurs 5 uppfattar könshomogen undervisning. Resultatet visar att eleverna uppskattar denna form av undervisning – åtminstone ibland. Men för eleverna är de sociala aspekterna viktiga. Läraren ser främst till de pedagogiska fördelarna med undervisningen.

De metoder som läraren använder sig av för att skapa en jämställd miljö i klassrummet kan se olika ut. Dels genom att pojkarna respektive flickorna får ordet varannan gång, dels genom placeringen av eleverna i klassrummet. Dock har vi kunnat konstatera att lärarna på grund av disciplinära problem i klassrummet hanterar eleverna olika beroende på kön. Detta exemplifieras genom att lärarna hjälper pojkarna först, eftersom de annars stör ordningen i klassrummet. Flickorna behöver för den sakens skull inte mindre uppmärksamhet men de får ofta stå tillbaka för pojkarna. Detta innebär således att trots att lärarna har en jämställd utgångspunkt i sin undervisning, blir det faktiska resultatet att pojkarna ägnas mer tid. Detta betraktar vi som anmärkningsvärt och i strid med *Lpo 94*. Detta bör inte förklaras med att lärarna är omedvetna om genusproblematiken. De gör sitt bästa, men är antagligen bundna av den maktordning som *Feministiskt Initiativ* talar om, en maktordning som alltid missgynnar det kvinnliga könet.

Referenser

Litteratur

Bråten, I. *Vygotskij och pedagogiken*. Lund 1998.

Carli, B. *The Making and Breaking of a Female Culture: The History of Swedish Physical Education 'in a different voice'*. Göteborg 2004.

Carlsson Wetterberg¹, C & Jansdotter, A. *Genushistoria – En historiografisk exposé*. Lund 2004.

Carlsson Wetterberg², C. Esseveld, J. Goodman, S Widerberg, K. "Om patriarkatet: en kritisk granskning", *Genushistoria – En historiografisk exposé*. Lund 2004.

Denscombe, M. *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund 2000.

Graf, J. Helmadotter, A-M. & Ruben, S. *Visst är det skillnad! Om att arbeta utifrån både flickors och pojkars behov*. Malmö 1995.

Gulbrandsen, J. *Är skolan till för Karin eller Erik?* Lund 1994.

Hirdman, Y. *Kvinnohistoria: Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm 1999.

Mogren, I. & Trosell, L. *Typiskt tjejer? Om flickors psykiska & sociala utveckling*. Stockholm 1997.

Pedagogiska Magasinet - TEMA: Genus, om kunskap och kön. (2003:4) Lärarförbundet.

Raustorp, A. *Att lära fysisk aktivitet*. Uppsala 2000 .

Sandquist, A-M. *Visst görs vi olika! Jämställda barn – hur skulle det se ut?* Stockholm 1998.

Svaleryd, K. *Genuspedagogik*. Stockholm 2003.

Svenska akademins ordlista över svenska språket. Stockholm 1998.

Svenska skrivregler. Svenska språknämnden. Stockholm 2001.

Säljö, R. *Lärande i praktiken.* Stockholm 2000.

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet – Lpo 94 (reviderade Lpo 94). Utbildningsdepartementet. Stockholm 1998.

Vallberg, A-C. *Kön, jämställdhet, jämlikhet och hierarki.* Malmö 1992.

Websidor

Feministiskt Initiativ (051010) www.feministisktinitiativ.se

Nationalencyklopedin (050110) www.ne.se

Vetenskapsrådet (041119) *Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.* www.vr.se/filesserver/index.asp?fil=ZOKCAOA10OJ0